

KRIMINALITET SOM SOSIAL REALITET – EN DEBATT TIL FORSTÅELSE, TILSLØRING ELLER PÅ VILLSPOR?

NOEN KOMMENTARER TIL DEBATTEN MELLOM NILS CHRISTIE OG LEIF PETTER OLAUSSEN

AV FØRSTESTATSADVOKAT MORTEN ERIKSEN

Til alle tider har mennesker søkt etter nye eller dypere forståelser og erkjennelser. Ulike fenomener i samfunnet analyseres i jakten på gode innganger, tolkninger og klassifikasjoner. Forskjeller og likheter mellom situasjoner, hendelser og intensjoner beskrives og systematiseres. *Ordet* eller *ordene* skal treffe, utdype og lede.

Debatten mellom Leif Petter Olaussen og Nils Christie gjelder *ordene* – hva som er de rette ordene – på handlinger vi vanligvis omtaler som kriminalitet.¹ Er ”kriminalitet” en sosial realitet med klare karakteristiske kjennetegn, eller en kunstig konstruksjon som tilslører forståelsen; et klebrig redskap makthaverne benytter for å begrunne bruk av straff. Spørsmålet er akademisk vil noen mene, men likevel viktig fordi svarene kan bli sentrale premissleverandører i en vanskelig rettferdighetsdebatt.

Olaussen beskriver ”kriminalitet” som betegnelse på et fenomen som finnes i alle samfunn hvor visse onde handlinger forekommer – påført andre bevisst eller uaktsomt. Klassifikasjonene er utvalgt på kollektivt omforent måte; de er ikke handlinger skapt av maktapparatet som deres redskap. ”Kriminalitet” som begrep formidler en moralsk eller institusjonalisert enighet. Borgerne har legitim rett til beskyttelse mot de kriminaliserte handlingene, som et samfunnsmessig maktorgan følgelig må ha rett til å gripe inn overfor, såfremt det skjer innenfor bestemte sosiale prosesser og med bestemte midler. Denne institusjonaliserte enighet, eller kollektive intensjonalitet, gjør det berettiget å hevde at kriminalitet finnes som sosialt faktum.²

Han begrunner sine synspunkter godt, selv om de kanskje ikke er nyskapende, og kan synes noe opplagte. Men også det opplagte må kunne begrunnes – igjen og igjen på viktige områder.

Christie mener det er ufruktbart å ta som utgangspunkt at kriminalitet er en sosial realitet, og derfor noe han vil ta avstand fra. Det tilslører det mangetydige, og de underliggende maktstrukturer som påvirker begrepenes tilblivelse og innhold. Mangfoldet må frem, og det gjør man ikke ved å anse noe som sosiale realiteter.

Det er en god egenskap å være *uferdig*, og finne nye *innganger* på kjente problemstillinger, selv om tankene som kommer etter ikke alltid er like overbevisende. Faglitterær produksjon er avhengig av nye og gode spørsmål på grunnleggende områder. Det åpner for tankeprosesser, og de er viktige.

Så også i dette tilfelle; problemstillingene fanger interessen – til inspirasjon og ettertanke. Men selv etter flere gjennomlesninger er Christies argumentasjon og egentlige budskap vanskelig å få tak på. Hans anliggende er ”å undersøke under hvilke sosiale betingelser de uønskede handlinger *oppstår*, under hvilke betingelser handlingene *sees som uønskede*, og under hvilke omstendigheter noen av de uønskede handlinger *blir gitt den mening å være kriminelle*”.³

Dette er gode spørsmål. Spesielt innenfor økonomisk kriminalitet, hvor de kriminaliserende handlingene ofte foregår innenfor et miljø og er av en karakter som medfører at de ikke alltid intuitivt oppfattes som straffverdige. Da er det av interesse å få svar på hva som *blir*, og – ikke minst – hva som *ikke blir* kriminalisert. Hvordan enighetsetableringen foregår i disse tilfellene er særlig viktig, fordi aktørene er så mange, ressurssterke og innflytelsesrike.

Christie velger *klassiske handlinger* som eksempler i sitt anliggende; drap, incest, tyveri, voldtekt. For å finne svar, mener han, må vi unngå ”klebrige” ord som bidrar til å føre tanken i makthavernes og autoritetenes retning.

Utgangspunktet er godt, men oppfølgingen reiser mange problemer.

Først *ordene*, og viljen til å komme til dypere erkjennelser ved å avsløre *makthavernes* ordvalg.

Alle som arbeider i rettsvesenet kjenner *ordenes* betydning på mange nivåer; deres evne til å klargjøre og skape forståelse, og – på den mer negative side – den taktiske bruk av ord for å ramme motpartens person, meninger og holdninger. Ved utkrøpne ordvalg klebes negative ladninger til det og de man av forskjellige grunner er uenige med. Et stykke på vei må dette være greit – hvis man avdekker og ikke tilslører det som skal forstås.

Etter min oppfatning faller Christie tildels for eget grep når han skal øke vår forståelse for fenomenet kriminalitet ved å unngå de klebrige ordene. Som Olausen påpeker får Christie betydelige problemer når han skal redegjøre for hvilke *faglig kriterier* han benytter for å skille mellom akseptabel og uakseptabel bruk av ord.⁴

Det er ikke noe nytt at Nils Christie har vært opptatt av virkningsfull ordbruk. I boken ”Pinens begrensninger”⁵, om straff som sanksjon, benytter han nettopp klebrigheten som effekt i sitt budskap. Andre vil bruke ordet pine om helt andre handlinger enn ham. Derfor blir det så viktig at han klargjør kriteriene for hva som er ”riktig” ordbruk; samt hvem som skal avgjøre hva som er agitatorisk, ”riktig” eller upassende ”klebrig”.

Det gjør han ikke. I stedet benytter han på en diffus måte henvisninger til *makthavere* og *autoriteter* – tilsynelatende som en selvforklaring på hvordan de klebrige ordene oppstår. Maktaspektet må frem, mener han. De som influerer ”enighetsproduksjonen” og har det ”ideologiske hegemoniet”. Dette er ord som i

sin mangetydighet skaper sprikende assosiasjoner. Historien er full av makthavere som har definert det gode og det onde på sine spesielle måter. Ved å påvise hvem som står bak *ordene* søker han, slik jeg oppfatter det, å etablere en forklaring på hvordan kriminalitet (og andre begreper) på forførende måte er blitt til et sosialt (uakseptabelt) fenomen; et produkt av makthavernes klebekraftige ordbruk – ikke nødvendigvis vondt ment – som av mangel på mangfold tilslører og villeder oss, i alle fall et stykke på vei. Makthavere og autoriteter har ikke alltid god klang; noen ganger uttalt benyttet synonymt med overstyring, undertrykkelse og overgrep – til leserens frie valg, men med en underliggende klar føring.

I vårt system er myndigheten til å definere hvilke handlinger som skal være straffbare i formell forstand (kriminelle) tillagt Stortinget; fastlagt på grunnlag av en demokratisk beslutningsprosess med utvalgsinnstillinger, åpne høringer og debatter i media og folkevalgte organer. Systemet er ikke perfekt, men det er vanskelig å påvise bedre løsninger.

Slik sett har Christie rett. Kriminaliteten er skapt av makthaverne. Men mener han at ordbruk og kriminalitetsbegrepet på sentrale områder som drap, voldtekt og incest ikke er treffende og heller ikke er i samsvar med synspunktene i brede lag av folket? Er det legitimiteten som mangler og i så fall hvorfor? Og hva består forledelsen i?

Makthaverne kan selvsagt ta feil, eller beslutte noe som ikke burde være besluttet. Tilblivelsen viser at det ofte er uenighet – både grunnleggende, og med hensyn til detaljer. Slik må det være i et demokrati. Men det er verken interessant eller noe poeng i seg selv å slå fast det selvfølgelig; at makthaverne (dvs Stortinget, og de som har innflytelse i forkant) står bak ordene. Det må påvises hva som ikke er kommet frem, og hvor forståelsen svikter.

Christies alternativ for å unngå de korte klebrige ordene, er å skape dypere og bredere forståelse for sammensatte fenomener. Hans ”grep” i denne situasjonen er å bruke den fortellende form, essay-formen, for ”å holde åpent for den mest mulig detaljerte beskrivelse av hva slags fenomen man står overfor”.⁶

Så langt er tanken lett å følge. Selve handlingen (drapshandlingen, voldtekten mv) kan beskrives gjennom *tekniske* detaljer; antall knivstikk, slag, penetreringer mv. Noen nøyer seg med dette, og trenger ingen ytterligere beskrivelse for å gjøre seg opp en mening om klassifikasjonen. Nyanser oppstår om det redegjøres for *konteksten* og *viljen* bak, gjerningspersonens og offerets relasjoner og livssituasjon, sosiale bakgrunn, livsløp, handlingens konsekvenser for offer og gjerningsperson etc. Mennesker er forskjellige med hensyn til temperament, empati, impuls kontroll, toleranse, kultur og livssyn. Alt sammen kan formuleres og vektes på mange måter for å nyansere *handlingen*, noe som også er gjort i forskningen, rettsvesenet, litteraturen og i den offentlige debatt i århundrer.

Det er selvsagt ingen ny tanke at et "drap" i tekniske forstand vurderes ulikt avhengig av intensjon og kontekst. Planlagte drap, uaktsomme drap, drap i krig, palestiniere som dreper israelere eller omvendt, barmhjertighetsdrap, blodhevn, dødsstraff, bildrap, "blinde" drap på åpen gate, drap i familieforhold, likvideringer i narkotikaoppgjør med mye mer, vurderes forskjellig selv om *utfallet* (døden) er det samme. Med eksempel fra vår nære historie vurderte vi – rett eller galt – motstandsmenn som likviderte nazistiske overløpere, på en annen måte enn nazister som drepte motstandsmenn. Fjernere blir det å blande dette sammen med dødsfall som følge av uhell, naturkatastrofer eller ulykker – som felles fenomener som kan sammenfattes under samme overbygning: det uønskede (dødsutfallet).

Det er mulig vi ikke er i stand til å skille. De mest treffende formuleringer er sikkert ennå ikke skrevet. *Motiver* er mangetydige, og *verdivalgene* i ulike situasjoner langt fra enkle. Men Christies innlegg etterlater usikkerhet. Hva er det vi egentlig inviteres til; fordypninger og økt forståelse, eller retoriske grep som villeder og tilslører for å skape en kunstig fellesnevner? Bringes vi opp på høyere erkjennelsesnivå gjennom hans fokus på makthavere og forførende grunnlag for enighetsforståelsen, samtidig som fokus på handlingenes motiver og verdivalgene må tones ned – eller inngår det siste også i essayet? Det er den alternative, avslørende og bedre forståelsen det er vanskelig å få tak på. Her er Olaussens innlegg meget godt,⁷ og Christie har et betydelig oppklaringsbehov.

Et åpenbart viktig mål for Christie – mange vil fokusere på helt andre mål – er å redusere fangetallene. Her opptrer Christie som agitatorens med et ærlig mål, men med et vanskelig utgangspunkt for å anviser en metode for å avgjøre hva om er riktig begrepsbruk (kriminalitetsdefinisjon), eller årsak til "enighetsproduksjonen". Av egenrapporterte tilfeller fra personer som har vært utsatt for vold eller trusler om bruk av vold, avgjøres anslagsvis ca 2 prosent av rettsapparatet. Langt færre medfører straff i form av fengsel. Det er ikke lett å si hvilket fangetall som er for høyt, passe eller for lavt. Om dette vil det heller ikke være enighet, selv om enhver innsettelse er uønsket ettersom årsakene til innsettelsen er uønsket. På hvilken måte dette bør påvirke kriminalitetsdefinisjonen er ikke lett å se.

Min hovedinnvending mot Christies angrepsvinkel er likevel en annen, fordi den støter an mot den mest toneangivende utviklingsretning i vår tid: *menneskeretten*, og dens fokus på individrettigheter, verdivalg og menneskeverd. Menneskeretten fastlegger individenes rettigheter og friheter overfor statene, og skal sikre individene mot en rekke ulike former for krenkelser. Rettighetene er beskrevet i flere særkonvensjoner, og ikke minst i den mer generelle Menneskerettighetskonvensjonen av 1950 (EMK) Del I.

Begrepsbruken i EMK er autonom og dynamisk, nettopp for å fange inn tidens behov, og tar sikte på å gi mest mulig presise beskrivelser av rettighetene – uten å være bundet av statenes begrepsbruk. Eksempelvis er sanksjoner statene har definert som sivile (til forskjell fra straff), av Menneskerettighetsdomstolen (EMD) betegnet som *straff* i konvensjonens forstand. Mens de fleste demokratiske stater har ønsket å kunne anvende enkelte mildere sanksjonsformer uten bruk av ”straffens” stigmatiserende virkninger, fastlegger EMD begrepsbruken på grunnlag av en vurdering av karakteristiske trekk ved sanksjonen.⁸

Overgrepsofrene og samfunnet har etter menneskeretten krav på beskyttelse mot krenkelser (statenes positive plikter), samtidig som reaksjonen overfor overgriperen må foregå innenfor visse rammer (statenes negative plikter). EMD har beskrevet avveiningen slik: “The boundary between the State’s positive and negative obligations ... does not lend itself to precise definition. The applicable principles are, nonetheless, similar. In both contexts regard must be had to the fair balance that has to be struck between the competing interests of the individual and of the community as a whole...”⁹

Etter folkeretten er det per definisjon bare statene som kan krenke konvensjonen. Dette har gitt grobunn til mange seiglivede misforståelser, fordi menneskeretten omfatter krenkelser på to forskjellige nivåer.

På det første nivået vurderes statenes plikt til å *overvåke konvensjonen*. Statene må etterleve konvensjonens positive og negative plikter, uten hensyn til hvem som står bak overgrepene.

På det andre nivået, som gjelder de *underliggende krenkelsesforhold*, regulerer menneskeretten individenes friheter og rettigheter. Her er det bare unntaksvis statene som begår overgrepene. Om krenkeren i det underliggende krenkelsesforhold er statsmakten, pressmakten, borgermakten, kapitalmakten, private virksomheter, multinasjonale selskaper, organiserte grupper eller enkeltpersoner, har i prinsippet liten betydning, selv om noen krenkelser er mer uakseptable enn andre. Til tross for at alle er like etter menneskeretten, vil evnen og mulighetene til å bringe klager inn for EMD varierer betydelig. Særlig sårbare er kvinner (i bestemte situasjoner), barn og andre som av forskjellige årsaker mangler ressurser for å bringe sin sak den lange vei for å prøve sin sak for Strasbourg-domstolen. På menneskerettens område virker tyngdekrefter nettopp der slike skulle oppheves.

Maktforståelse er viktig og forførende også i menneskeretten. Overgrep er uønsket uansett hvem som står bak. Slik må det også være når formålet er å beskytte enkeltindivider mot overgrep. For individene er det *krenkelsene* som betyr noe, og hvordan de rammer. Hekter man seg opp i enkelte grupper krenkere eller krenkelser av prinsipielle grunner, noe det er lang tradisjon for innenfor kriminologien, mister man det overordnede perspektiv og fokus på individets

beskyttelsesbehov. Fokus kan ikke endres gjennom definisjonsknep, eller ved å rette oppmerksomheten bort fra handlingene, og over på maktøverne, ordvalg eller klebeteknikker.

Her er menneskerettens inngang unik, fordi den er ikke-diskriminerende. *Alle* mennesker har etter konvensjonen, men ikke alltid i praksis, samme og effektivt vern mot krenkelser. For å overholde forpliktelsene etter EMK, *må* statene bla ha straffebestemmelser som rammer kriminalitetsformer som drap, voldtekt, incest og tyveri. Statene står ikke fritt ved valg av ord. EMD har eksempelvis fastslått at statene kan krenke individenes rett til beskyttelse etter konvensjonen ved å definere straffebestemmelsen mot voldtekt for snevert (vekten skal legges på fravær av samtykke, ikke på tegn på utøvet motstand ell), eller ved ikke å iverksette adekvat etterforskning av overgrep.¹⁰

Christies inngang og motvilje mot ordene, produksjonen av enighetsforståelsen osv, blir mot dette vanskelig å forholde seg til. Enighetsproduksjonen og *maktøvernes* ordbruk kommer til å bli prøvd og vurdert av EMD – igjen og igjen – men ikke på den måte måten Christie legger opp til.

Olaussen mener at det foreligger alminnelige enighet om at følgende punkter er institusjonalisert: 1) rett til beskyttelse mot visse former for overgrep, 2) rett for et maktorgan til å gripe inn overfor slike handlinger, og 3) maktbruken må være avgrenset gjennom sosial prosesser som anviser hvilke handlinger det reageres overfor, og hvilke virkemidler som kan tas i bruk. Til forveksling er de to første punktene identisk med de grunnleggende kravene til statenes positive plikter (og individenes rettigheter) etter EMK, mens det siste som generell beskrivelse er sammenfallende med statenes negative plikter. Rettighetskatalogen etter EMK fastlegges i en dialog mellom statene som har gitt eller sluttet seg til konvensjonen, og EMD som fastlegger og utfyller konvensjonen innhold i detalj – eller om man vil; avgjør med endelig virkning enighetsproduksjonen.

Menneskeretten er vårt mest grunnleggende juridiske verdisystem for fastlegging av individenes rettigheter. Den setter avgjort fokus på uakseptabel maktutøvelse, men ikke på den måten Christie inviterer til. Hans grunnspørsmål er: "Hvem influerer enighetsproduksjonen, hvem har det ideologiske hegemoni? Hvilke interesser ivaretas ved den antatte enighet?"

Gjerne det, men hvor leder det oss hen?

I menneskerettens system rettes fokus mot *overgrepene*, og statenes plikt til å beskytte individene mot disse.

Christie vil fokusere på *maktøverne* og *enighetsproduksjonen*, som forklaring på noe ved klassiske overgrepdefinisjoner vi forledes av. Hva det er vet vi ikke. "Moralsk forbud mot drap" er som utsagn vanskelig å forholde seg til, mener han, og tar oss med på et noe luftig tankesprang til Palestina-konflikten – en atypisk kontekst for vår hjemlige diskusjon om drap i Norge.

Maktforholdene i samfunnet vil alltid være viktige. Både maktutøvere og maktens ofre krever oppmerksomhet, uansett hvem den uakseptable maktutøver er og hvem som blir dens ofre. Grunnleggende forståelse av menneskeretten krever atskillig større vidsyn – både politisk og kriminalpolitisk – enn det som får plass i tradisjonelle båser. Om jeg har forstått ham rett vil Christies inngang for å fokusere på makt ikke utvide, men snevre inn de perspektiver vår tid krever. Overgrepsofrene og deres grunnleggende menneskerettigheter nevnes ikke av Christie. Det er problematisk hvis analysen av maktthaverne skal ta utgangspunkt i individenes rettigheter, og "fair balance"-prinsippet i EMK.

Menneskeretten er heller ikke perfekt. Overgrepsofrene har eksempelvis langt svakere reelle muligheter enn overgriperen til å virkeliggjøre sine rettigheter etter EMK, fordi håndhevningsmulighetene i praksis er betydelig svakere. I Norge må et tusentalls kvinner leve på flukt og i skjul fra ytterligere overgrep, etter at de har fått den beskyttelse staten er villig til å gi dem, i et land hvor vi alle skal være frie. Kvinner og barn som lever på flukt fra en overgriper, har ikke mye glede av en menneskerettighetskonvensjon som forutsetter at de må konfrontere overgriperen, og uttømme nasjonale rettsmidler før de (etter 5-10 år) kan få svar på en klage til Menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg, jf EMK artikkel 35 nr 1. Dette er en stor svakhet ved konvensjonen. Samtidig har trikkesnikere, skattesnytere og foretak godt utbygde rettigheter etter EMK. Også i menneskeretten virker tyngdekrefter vi ikke liker. Har jeg ikke misforstått Christie vil hans inngang til maktforståelse forsterke disse kreftene, selv om det neppe er hans intensjon.

Om vi redefinerer handlinger som i dag defineres som straffbare, kan vi redusere kriminaliteten. Da vil fangetallene synke. Slik sett kan all kriminalitet formelt fjernes med en beslutning i Stortinget. Vanskeligere er det å definere bort *handlinger eller unnlater* som påfører andre lidelser, fornedrelser, skader og tap, og menneskeretten gir beskyttelse mot. Her er menneskeretten klar. Det kan og skal statene ikke gjøre. Dersom *maktthaverne* produserer en enighetsforståelse, eller et kriminalitetsbilde, eller en prosessordning som er i strid med menneskeretten, vil dette bli overprøvd av Menneskerettsdomstolen.

Etter ordlyden i EMK har enhver rett til livet, til personlig sikkerhet og frihet, og til respekt for sitt privatliv. Videre må ingen utsettes for tortur, eller umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Alle har krav på rettfærdig rettergang ved strafforfølgning. Jf blant annet EMK artiklene 2, 3, 5, 6 og 8.

Det er mulig dette er klebrige og pompøse ord. De er definitivt mangetydige og har forskjellig innhold avhengig av hvilken sammenheng ordene faller. Personlig frihet er like relativt som fattigdom og rikdom. Men *ordene* i konvensjonen representerer en grunntanke og et utgangspunkt for tilnærmingen som mange i vår kultur oppfatter som riktig.

Menneskerettens inngang er unik, og bredt akseptert. Menneskerettighetene er universelle rettigheter som tilkommer ethvert individ i kraft av å være menneske. Vi har alle samme verdi og verdighet, og derfor også moralsk krav på lik rettsbeskyttelse. Slik er det ikke i den virkelige verden, selv om krenkelsesproblemene varierer betydelig med hvor i verden man bor.

I diktaturer krenkes menneskerettighetene over hele spekteret i rettighetskatalogen. I den norske virkelig er problemene helt andre, og her har overgrepsofrene så langt kommet dårlig ut enn overgriperne. Ikke så mye på grunn av mangler i konvensjonsteksten, og slett ikke idègrunnlaget, men på grunn av svake håndhevingsmuligheter. Det mangler nok også kulturell forståelse for at overgrepsofrene har selvstendig menneskerettslig vern.

I Christies *begrepsforståelse* vil overgrepsofrenes rettigheter (jeg håper jeg har misforstått ham) kunne svekkes på definatorisk grunnlag, bla for å nå hans mål om lavere fangetall. I menneskerettens individbeskyttelse skal det ikke anvendes definisjonsknep, og kriminalpolitiske preferanser har ingen vekt. Står menneskerett mot menneskerett gjelder "fair-balance"-prinsippet. Hvilke individer som skal gis forrang ved motstrid er ikke på noen måte endelig løst, og stiller oss over vanskelige konsekvensetiske spørsmål.

Etter Christies *maktforståelse*, om jeg har forstått ham rett, er statsmakten ved sin produksjon av begreper som kriminalitet, drap, incest, voldtekt, tyveri mv, et vesentlig problem for dypere og riktigere innsikt. Hva den går ut på får vi ikke vite. I menneskeretten har staten plikt til å etterleve konvensjonen, og ivareta *alle* individers rettigheter, uten hensyn til hvem som står bak overgrepene. Fokus må rettes mot overgrepene og deres uakseptable konsekvenser. Statene må innenfor visse rammer iverksette tiltak for å hindre disse. Også her er menneskeretten uferdig i sin utvikling, fordi ofrene er forfordelt i tilgangen til rettighetsprøvelsen.

Alle som er opptatt av mellommenneskelige grunnspørsmål søker etter nye ord og forklaringer. Debatten er viktig og vanskelig, men veldig spennende. Ingen har svaret, og ingen forvalter sannheter. Christie mener at Olaussen, og mange med ham, griper ordene feil an, og derved forhindrer en dypere forståelse. Kanskje det. Men Christies innlegg er så uklart og mangetydig, at det etterlater betydelig behov for oppklaring av hva han egentlig mener.

En debatt om kriminalitet eksisterer som sosial realitet, er etter hvert kanskje blitt mindre interessant. I fremtiden vil en diskusjon om menneskerettsbegrepets innhold (individenes positive og negative rettigheter), sannsynligvis bli langt viktigere. Der vil definisjonsknep ikke kunne benyttes. Krenkelsene, *alle* individene og deres grunnleggende beskyttelsesbehov må settes i fokus. Det blir en verdidebatt om hvem som skal ha grunnleggende menneskerettigheter, hvem vi skal være solidariske med – nasjonalt og globalt, hvem som har falt utenfor, hvem som har

behov for beskyttelse i Norge, og ikke minst hvordan kryssende individinteresser skal veies ved motstrid. Også her vil maktaspektet og enighetsproduksjonen inngå i analysen, men neppe i den form Christie inviterer oss til.

Noter:

- ¹ Se Leif Petter Olaussens artikkel: "Hvorfor er kriminalitet en sosial realitet?", NTfK nr 1 2004 s 24 -38, (Olaussen I), Nils Christies svar: "Hvorfor er det ufruktbart å ta utgangspunkt i at kriminalitet er en sosial realitet", NTfK nr 5 2004 s 405-407, og Olaussens tilsvaer: "Fruktbarhet sikres ved argumentasjon, ikke med erklæringer", NTfK nr 5 2004 s 408-412 (Olaussen II).
- ² Olaussen I s 37.
- ³ Christie s 404.
- ⁴ Olaussen II s 408.
- ⁵ Nils Christie, *Pinens begrensning*, Universitetsforlaget 1982.
- ⁶ Christie s 404.
- ⁷ Olaussen II s 408 flg.
- ⁸ Se bla *Malige mot Frankrike*, dom 23 sept 1998, avsnitt 35 med videre henvisninger.
- ⁹ *Jf von Hannover mot Tyskland* (dom 24 juni 2004, avsnitt 57).
- ¹⁰ Se bl a *M.C. mot Bulgaria* (dom av 4 desember 2003), og *Paul and Audrey Edwards mot Storbritannia* (dom av 14 mars 2002, avsnitt 54, med videre henvisninger).